

KÖSZEGHY PÉTER

Balassi Bálint költői szótárának kérdései

1.1 Egy költői szótár sokféle célra fölhasználható, - ezt bizonygatni fölösleges. Balassi költői nyelvének szótárazásakor azonban a szokásos szempontokon túl egy távoli cél is vezetett: úgy vélem, hogy a szótár közvetett uton segíthet az ősköltészeti indíttatású középkori magyar nyelvű költészet milyenségének, illetve a későbbi irodalomra való hatásának tisztázásában. Az egyik eszköz ehhez: a néprajz-irodalomelmélet-nyelvészet határterületén fekvő "oral formulaic poetry" koncepció.¹

E felfogás (az un. harwardi iskola) legfontosabb tézise: a szájhagyományozó jellegű költészet formulaszerű, "előregyártott panellek"-ből építkezik. A formulaszerűség jellege, a formulák használatának konkrét szabályai megadhatók. Kérdés, hogy ez a formulaszerűség jellemzi-e Balassi verseit, ill. ha igen, milyen előírásoknak engedelmeskednek e formulák? A válasz a költői - ezért csak költői, az életmű többi része a mi szemzőgünkből kevéssé érdekes - szótár segítségével adható meg.

Ha feltételezésünk helytálló, azaz ha a "panellekből" építkezés Balassi verseinek jellemző vonása, akkor az alábbi következtetéseket tehetjük, illetve az alábbi kérdéskörök néminemű átértékelését végezhetjük el:

1.1.1 Mivel a tézisnek fordítva is igaznak kell lennie (ha a szájhagyományozó költészet (egyik) jellemzője a formulaszerűség, akkor a formulák gyakori előfordulása szájhagyományozó költészetre vall): a szájhagyománynak nagyobb szerepe van a XVI. sz-i "tudós-költészetben", mint eddig gondoltuk.

1.1.2 Más megvilágításba helyezi a Balassi-szintű költészet létrejöttének folyamatát, valószínűsít egy olyan, a XVI. sz.-ra már kialakult sajátos költői nyelvet, belső, magyar fejlődésű toposzkészletet, amely a magas szintű műköltészetnek nyersanyagául szolgálhatott, tulajdonképpen a feltétele volt, és amelynek gyökerei az ősköltészetig nyulnak:

1.1.3 A széphistóriák lírai betéteinek és a krónikás énekeknek a formulakincse valamint Balassi költészete közötti összefüggésekre is fény derül:

1.1.4 Végül: az a - nem túl ritka - hatásvizsgálat, amely szóhasználati azonosságok, kifejezések alapján állapítja meg egyik szerzőnek a másakra való hatását, - legalábbis megkérdőjeleződik, hiszen a közvetlen hatás feltételezése helyett (vagy mellett) kézenfekvőnek látszik a közös formulakészletben keresni a megfelelések okát.²

2.1 Balassi Bálint szókészletének szótárazásakor a következő kérdések merültek fel:

2.2 Mit dolgozzunk fel?

2.2.1 Balassi életművét vagy csak a verseit szótárazzuk?

A versekre való korlátozás mellett döntöttünk, elsősorban azért, mert nagyobb szókészlet feldolgozása valószínűleg meghaladta volna erőnket és időnket.

E gyakorlati megfontolást elméletiek is alátámasztják: Gáldi László nézetével szemben, aki csak a teljes szókincset tartalmazó szótárakat tartja korszerűnek, nekünk más a véleményünk. Az ilyen munkák ugyanis (mint például a Petőfi szótár) elmoszák a különbséget a költői és a prózai, vagy más szempontból a művészi (vers) és köznapi (magánlevél) szöveg szóhasználatára között.²

A leghelyesebb tehát valóban az, hogy a lexikográfus az egész életművet dolgozza fel, de megfelelő bontásban; szótárazásakor - legalább a fenti szempontok szerint - szét kell választani a szókincset! Az így felépülő munka több információt ad, használatának bizonyos foku nehézsége ehhez képest nem jelenthet hátrányt. (Az azonos szavak kölcsönösen, lapszám szerint hivatkoznának egymásra.)

A "csak" költői szótár elkészítését igényelte az a megválaszolandó kérdés is, amely miatt a szótár elsősorban készült, és amelyről az 1.1 helyen írtunk.

2,2,2 Balassi verseinek szövegjavítási problémái, és a hitelesség kérdése.

2.2.2.1 A szótár alapjául a legutóbbi és sok szempontból a legjobb⁴ kiadást választottuk: Horváth Iván szövegközlését.² Ettől a következő helyeken tértünk el:

Az Szent Háromságnak első személe... 32/10 (Az első szám a verssornak a számát, amelyben a javítandó kifejezés előfordul, a második a megfelelő oldalszámot jelöli, erre a tartalomjegyzék hiánya miatt van szükség).

esnek jav.: estek - Téves olvasat javítása.⁶

Lelkemnek hozzád való... 22/18 meg értemet jav.: meg tértemet - Sajtóhiba (továbbiakban: Sh.)

Segéll meg engemet... 31/20 téged jav.: tégedet Sh.

Megjegyzendő, hogy a sor így a bártfai kiadásnak megfelelően alakul, ennél a kiadásnál a kolozsvári, lőcsei nyomtatványok általában hitelesebbek, és ebben az esetben is hibátlan változatot (Ki téged keservesen régen kiáltott) adnak. A bártfai kiadás szerinti közlést csupán a keserven szó régies, talán Balassira jellemző alakja indokolja.²

A szóban forgó vers utolsó sora hiányzik. Az elhagyást elsőként Komlovszki Tibor⁸ javasolta. Érvelése figyelemre méltó, de nem olyan mértékben perdöntő, hogy a minden régi nyomtatványban meglévő sort legalább lapalji jegyzetben - mint az Ő te csalárd világ... kezdetű ének egyik változatánál a kiadás erre példát is ad - ne kellett volna közölni.

10/18/45. (Azoknál a verseknél, amelyek a versgyűjteményekben szerepelnek, nem a kezdő sort, hanem a kiadásbeli sorszámot közöljük; ez az első szám.)

szólott jav.: szólt - A sor egy szótaggal több a kelletténél, ezt már Szilády Áron is észrevette. A javítás Stoll Béla javaslata alapján történt.²

22/7/60 cselekszi jav.: cselekszi - Sh.

23/41/61 Ilyen jav.: ily - Sh.

25/28/63 Ka jav.: Ha - Sh.

34/1/73 édesebb jav.: édesb - Sh.

37/8/75 kézi ijamot jav.: kéz ijamot - Sh.

40/18/79 Édes jav.: Édest - A kódexben ugyan Édes található, azonban ez egyértelmű tollhiba Édest helyett; a javítást már Szilády - s nyomán az összes szövegkiadó - elvégezte. (Vö. pl. Édes keserűvel elegyítő gyermek... 52/1/92/ Itt valószínűleg sh.

44/17/84 tündökljék jav.: tündökljék - Sh.

47/12/87 szerelmeknek jav.: szerelmemnek - Sh.

47/13/87 voltál jav.: voltát - Sh.

48/9/87 hisz jav.: hisz - A kódexben a javított alakban, nincs ok ezen változtatni; Sh.?

51/10/91 Ki jav.: Kit - Sh.

52/17/92 áthatsz jav.: árthatsz - Sh.

Célia, 8/1/127 cselekszem jav.: cselekeszem - Sh.

Jegyzékünkben nem jeleztük az egybe- és különírás tévesztéseit, melyek különben is csak csekély biztonsággal rekonstruálhatók, a hangalaki kérdéseket és az "s" kötőszó forrásonként különböző hiányát vagy meglétét, ez ugyanis a szövegromlás miatt majdhogynem eldönthetetlen.

A következő lista azokat a helyeket tartalmazza, hol nem sajtóhibákról, elírásokról van szó: szerintünk más a hiteles szöveg, más forrás az autentikus.

Javításaink általános szempontjai: ha logikai érvekkel valószínűsíthető, hogy egy adott kiadás jobb szövegeket közöl, mint a másik, akkor valahányszor fakultatív a döntés két szövegrész között - mintegyik helyes szótagszámot, jó rimet ad stb. -, mindannyiszor következetesen a hitelesebbnek vélhető kiadás szövegét kell választani.

A kritikai kiadás készítője, Eckhardt Sándor még úgy gondolta, hogy a legkorábbi, az un. rendezetlen (bécsi és bártfai) kiadásokban található a hiteles szövegek, ezeket kell alapul venni, és a többi forrás (főleg az első reánk maradt rendezett kiadvány, a lőcsei) felhasználásával javítani. Kla-

niczay Tibor bizonyította be,¹⁰ hogy épp az ellenkező szöveg-közlési elv a helyes: a rendezett (lőcsei) kiadás szövege többnyire jobb, a verseket e szerint kell közölni, természetesen figyelembe véve a bécsi és bártfai kiadásokat is, hiszen szövegromlás mindegyik nyomtatványnál elképzelhető. Elsődlegesen Klaniczay következtetéseire támaszkodva, Stoll Béla "teremtett rendet" a versszövegek kérdésében, kitűnő összefoglalása, szövegjavításai¹¹ során azonban ő sem ragaszkodott elég következetesen a rendezett kiadások hagyományozta szöveghez. Majd sikerült megtalálnom egy idáig lappangó, nagyjából a lőcseivel egyidejű kolozsvári kiadást, mely - mivel bizonyítható, hogy szövege a második váradi kiadáséra megy vissza, míg a lőcseié a negyedikre - Balassi istenes énekei egy részének leghitelesebb forrása, ezáltal újabb szöveg helyesbítések alapja lehet.

Az Szent Háromságnak első személye ... 26/9 szabadulásomot jav.: szabadításodot¹²

Az Szent Háromságnak kinek imádkoznak ... 1/10 Krisztus jav.: Jézus¹³

8/10 Észt és bátorságot jav. Eszet, bátorságot¹⁴

20/11 s szívemnek jav.: én szívem¹⁵

23/11 Észt és bátorságot, szerencsés nagy sok jót jav.: Bátorságot, eszet, sok jó szerencséket¹⁶

Ó én Istenem... 17/15 szívemnek jav.: lelkemnek - A fentebb említett kolozsvári kiadás alapján javította, a lőcsei kiadascsoportban is így; a javítandó szöveget a rendezetlen kiadásokban találjuk.

18/15 lelkemnek jav.: szívemnek - Ld.: mint fent.

19/15 Meg jav.: még - Ld.: mint fent.

Bizonyial esmérem ... 18/17 Nagy irgalmasságod de biztat engemet jav.: Csak irgalmasságod biztatja szívemet - Ld.: mint fent.

18/17 És ajánlja jav.: Ajánlja is - Ld.: mint fent.

Lelkemnek hozzád való ... 3/17 bűnöm jav.: kétség - Ld.: mint fent, a javítást a cím is támogatja

5/18 erős jav.: kegyes - Ez a hely is a kolozsvári és lőcsei kiadáscsoport alapján javítva, a javítást a szakasz szövegösszefüggése is indokolja.

27/18 sok jav.: A kolozsvári és lőcsei kiadásban található javított alak.

Mennyei seregek ... 17/25 való jav.: uszó - A javasolt változat Kassai András nyomtatványában (1644) és az Erdődy-énekeskönyvben (legkorábbi változat) található. A javítást az indokolja, hogy a vers mintájában, Béza zsoltárparafrázisában a megfelelő rész - traicitis: 'áthasit' - inkább valószínűsíti az "uszó", mint az ennél szürkébb, mozdulatlanabb "való" jelentést. A két alak a korabeli írásképpen egyébként rendkívül hasonlított, könnyen összetéveszthető volt.

21/25 nyárban fejező jav.: nyárban is felyhős - Ezt a javítást is a Kassai féle szöveg és az Erdődy-énekes könyv alapján javaslom, a forrással való összevetés - "Montes seriis nubibus aemuli" - eldönti a kérdést.

25/25 kik lakoztok jav.: ti kik laktok - A lőcsei és kolozsvári kiadás alapján. A rendezetlen kiadások e vers vitás helyeinél rendre romlott változatot adtak, semmi sem indokolja, hogy szövegükhöz ennek ellenére ragaszkodjunk.

37/26 ez jav.: ő - Ld.: mint fent.

41/26 néki jav.: az ő - A vers szóhasználatában nemigen figyelhető meg szabályszerűség az istenre vonatkozó "az Ur", "az ő", "néki" kifejezések előfordulásában. A fenti helyen a bécsi kiadásban "néki", a lőcseiben és a kolozsváriiban "az Ur", a Kassai András féleiben "az ő" változat olvasható; közülük a választás azért esett az utóbbira, mert egyébrészt az előző példák alapján feltételezhető, hogy Kassai nyomtatványa őrizte meg a hiteles alakot, másrészt ez stilisztikailag egy hajszállal jobban illik a szövegbe. (De Erdődy-énekeskönyv: az Ur)

Ó én kegyelmes Istenem... 6/27 gyakran jav.: sokszor - A javítás a lőcsei és a kolozsvári kiadás alapján történt.

8/27 im lám jav.: lám im - Ld. mint fent.

27/28 Vetél engem gyötrelmére jav.: Vetettél but én fejemre - Ld.: mint fent, a Bocskor kódexben is így, és vö. a következő szakasszal!

Végtelen irgalmu... 6/29 vétkeket jav.: bűnömet - A kolozsvári és lőcsei kiadás alapján javítva.

14/29 te pedig jav.: pedig te - Ld.: mint fent.

20/29 Élelmit elmémet jav.: vigasztald lelkemet - Ld.: mint fent.

30/30 töredelmességgel jav.: töredelmes szívvél - Ld.: mint fent.

6/24/41 Most ha így vagyok, és az történnék jav.: Most ha így volnék, az is történnék - Ezt a javítást korábban Stoll Béla javasolta.¹⁷

10/28/45 Ez a sor a kódexben egy szótaggal több a kelleténél, ezen a kiadó úgy segít, hogy Stoll Béla javaslatának megfelelően elhagyja az "ó" szót. Szerintem - Stoll idézett cikke ezt a változatot is említi - célszerűbb az "-e" kérdőszócska elhagyása, azaz a sor így alakul: "Hát meggyek? ellene vétsek? Ó, azt sem lehet, mert szánom."

Végezetül egy harmadik jegyzéket is összeállíthatnánk, itt lehetne felsorolni azokat a helyeket, ahol megállapítható, hogy a közölt szöveg valószínűleg nem hiteles, viszont kellően megindokolt szövegjavításokra nem tudunk javaslatot tenni.¹⁸

2.2.2.2 Általánosságban kijelenthető, hogy az emendáló előtt mindig két lehetőség van: vagy újabb, idáig ismeretlen forrásokra támaszkodik, vagy a régebbi következtetéseket értékeli át. Mi az előzőkben mindkét utat megjártuk, azonban úgy, hogy az új forrásként kezelt kolozsvári töredékről bizonyítás nélkül elfogadottnak tételeztük fel nézetünket. Erre az arányosságra törekvő tárgyalásmód miatt volt szükség, egy szövegjavítási jegyzék kereteit szétfeszítette volna a kiadvány részletes ismertetése.^{18/a}

2.2.2.3 A szövegek hitelességének kérdésében csatlakozom Horváth Iván véleményéhez, aki kiadásába kéteshiteľű ver-

set (Ime ez szívembe... kezdetűt) nem vett fel, nem sorolt - ellentétben az összes eddigi szöveggondozóval - a bizonyossággal Balassitól származók közé.

Más vers esetében (Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása...) is fölvethető a hitelesség problémája (Klaniczay Tibor 1957) azonban bizonyítékok hiányában el nem dönthető; - e verset Balassiéi közé tartozónak véltem.

A kérdés fordítottja - mely versek származnak még Balassitól - már nehezebben válaszolható meg. Csak valószínűsíthető, hogy Balassi írta énekek is vannak a Dézsi-féle kiadás 2. kötetében és a közelmúltban közzétett XVI. sz.-i versek között.¹⁹

Vizsgálódásaink során nem jutottunk eredményre, költőnk szerzősége mellett szóló cáfolhatatlan bizonyítékokat nem találtunk; talán épp a szótár lesz az a segédeszköz, amellyel ez a feladat megoldhatóvá válik.

2.2.3 Feltehetőleg a szakmai közvélemény egy része nem fog egyetérteni velem abban, hogy a verscímeket kirekesztettem a szótárból.

Erre a következők készítették:

- a) nem vagyok meggyőződve róla, hogy a címek mind Balassitól származnak
- b) a XVI. sz.-i versek esetében a cím sokkal kevésbé szerves, művészi része a versnek, mint mondjuk a XX. sz.-ban. Többnyire műfajmegjelölés, a versszerzés körülményeinek, a költő állapotának rövid prózai summája, nótajelzés, sok esetben latin nyelvű, vagy semmit mondó (pl. "Losonczy Anna nevére").
- c) Mivel a költői szótár függelékében a címekben szereplő szavak is szótárazva lesznek, ezért a velem egyet nem értők kevés fáradsággal korrigálhatják szócikküket.

2.2.4 A nagy valószínűséggel Balassitól származó szövegváltozatokat is szótáraztam. A variánsok feldolgozása azonban óhatatlanul azt eredményezte, hogy egyes statisztikai mutatók

torzultak, hiszen pl. egy szó előfordulási gyakoriságát. (Főleg ilyen kis mennyiségű, statisztikailag nem túl reprezentatív életműnél) jelentősen megemelhette, ha egy több változatban fennmaradt versben szerepelt, - hogy csak a legnyilvánvalóbb esetet említsem. Felmerülhet, hogy helyesebb lett volna csak az eltérő részeket szótárazni, de kérdés, hogy a verseknek ez az önkényes tördelése megengedhető-e?

2.3 A szótárazás elvei:

2.3.1 A szöveg régiségéből adódó problémák:

2.3.1.1 A XVI. század nyelvhasználatában és a korabeli írásképpen még az igekötők gyakran elválnak igéjüktől. Verseknél, ahol a prozódia nem kis jelentősége van, ezt természetesen figyelembe kell venni. Szótárazáskor azonban nem lett volna célszerű külön adatként kezelni az igekötőket, viszont a címsókban jeleztük ha Balassinál igéjüktől elválva fordulnak elő.

2.3.1.2 Hasonló jellegű nehézségek merültek fel az összetett szavaknál. Amit ugyanis ma egyértelműen összetett szónak tartunk (pl. szentháromság), azt még a korban külön írták, hihetőleg külön is ejtették.²⁰ Itt azt a módszert alkalmaztuk, hogy a ma összetett szónak számító alak lett a szóközi címszó, de utaló címsóként az elő és utótagokat is szótáraztuk.

2.3.1.3 Az eredeti hangalak pontos rekonstrukcióját eleve illuzórikus vállalkozásnak tartottuk. Bizonyítható, hogy a XVI. század hangzóhasználatában nemcsak közösségenként, nyelvjárásonként, de az egyének nyelvében is nagy volt az ingadozás; a korabeli kéziratokban, így Balassi leveleiben is ugyanaz a szó más-más hangalakban fordulhat elő. Az előbbiekből következik, hogy legfeljebb törvényszerűségeket állapíthatunk meg, mint ezt Balassi nyelvéről Eckhardt Sándor meg is tette.²¹ Azonban épp azért, mert ezek csak törvényszerűségek, érvényességük alól sok a kivétel, ortodox módon, kizárólagossággal - mint az Eckhardt-féle kritikai kiadásban - nem alkalmazhatók

Jobb megoldás híján a Horváth Iván-féle kiadás szövegének hangalakját fogadtuk el.

2.3.1.4 Az "s"-ek meglétére illetve hiányára vonatkozólag is igazak a hangalakról mondottak.

2.3.2 A szócikk felépítése:

2.3.2.1 A címszóról:

- A homonimiákat a szokásos módon jelöltük. A minősítésnél természetesen csak Balassi szókészletét vettük figyelembe.
- Az általános szótári gyakorlattól eltérően, a Petőfi-szótár koncepcióját²² elfogadva külön címszóvá tettük:
 - a) a szenvedő igéket
 - b) az az és ez mutatónévmások határozó ragos, valamint az első és második személyű személynévmás tárgyeseti alakjait
 - c) a jelentésük szerint önállósult igeneveket, ragos névszókat
 - d) a személyragos névmási határozókat
 - e) a mindig személyraggal használt főneveket
 - f) a főnévként vagy több szófaji értékben használt melléknévi igeneveket.
- Az igeneveknél alcímszókat (beljebb kezdett címszó) alkalmaztunk.
- Ha mai helyesírás szerint irt címszóval a valós alak nem egyezett a címszó zárójelbe került, és utána feltüntettük a Balassinál előforduló alakot pl. (ahelyett) a helyett
- Ha azonban nemcsak helyesírási hanem ejtési különbség is volt, mindkettő címszó lett, és a ma szokásos alak utalt a Balassinál előfordulóra pl. aminthogy ld. az mint hogy
- Ha a régies helyesírás nemcsak az egybe vagy külön írásban különbözik a maitól, a XVI. századi alak(ok) külön címszó, utalással ellátva. Pl. Aetna-hegy, Aethna-hegy, ld. Etna-hegy
- Ha a mai helyesírás szerinti forma is előfordul, elsőként a mai, majd a régies alak következik. Pl. azonban - azomban
- Ha a mai hangzásalak és a régies, szokatlanabb Balassinál egyaránt szerepel a szótárazás értelemszerűen a jelenleg használt forma alatt történik, míg a többi alakváltozatnak

minősül. Pl. akképpen - akképen

- Vö. még az összetett szavakról, illetve az igekötős igéről irottakkal.

- Minden olyan esetben elhagytuk az utalást, ahol egymás szomszédságában vagy közvetlen környezetében lévő szavak közt történt volna.

2.3.2.2 A szófaji minősítésről:

- Ha a szó több szófaju, a címszót követő szófaji minősítés bontását a példák idézésénél végezzük el. Pl. alatt nu és hsz I. nu

47/100 "Ki nem fáradt volna szerelem alatt" stb.

II. hsz

77/10 "Jó szerecsen lovak alattuk ugrálnak"

2.3.2.3 A szócikk következő részét a szó előfordulási száma alkotja.

2.3.2.4 Ezután következnek az alakváltozatok és toldalékok, előfordulási számukkal. Értelemszerűen: ha az alakváltozatok és toldalékok előfordulási számának összege nem azonos az összes előfordulás számával, a különbség a címszó alakjában fordul elő. (Igéknél, a szemléletesség miatt a Ø toldaléku, azaz egyes szám 3. személyű alakok számát is érdemes volt feltüntetni, másutt pl. az összesen 2-3-szor előforduló névszók-nál ez fölösleges lett volna.)

2.3.2.5 A szó jelentését a szótár csak abban az esetben adja meg, ha az a maival nem esik egybe, vagy ma már ismeretlen.

2.3.2.6 A szó összes előfordulását kontextusban idézzük.²³ Mivel vitatható, hogy ki mit ért szöveggörnyezeten, ezért egy indexszám utal az előfordulási helyre, ennek segítségével a kontextus szükség szerint bővíthető. Az index első tagja a Horváth Iván-féle kiadás szerinti sorszám, míg a második a verssor száma.

2.4 Tisztában vagyok vele, hogy a szótár jelenlegi formájában inkább mondható konkordancia gyűjteménynek, mint mo-

dern költő szótárnak. Ugy vélem azonban, hogy elégséges alap egy később megvalósítandó "modern költő szótárhoz", melynek alapelveit épp a jelen munka alakítja ki, illetve - remélhetőleg - e szótár kritikájából, bírálataiból formálódik.

2.5 A feldolgozás módjának részletes ismertetésére, a munka során felmerült nehézségek vázolására ebben az írásban nem térek ki. Mivel azonban a munkafolyamat leírása nélkül a szótár megbízhatósága esetleg kétségbe vonható, azt fontosnak tartom közölni, hogy a feldolgozás menetébe több ellenőrzési rendszert is betervezttem. (Pl. - a kicédulázással nyert adatot a szótárazáskor összevetem a szóban forgó hellyel. - A már szótárazott adatokat a törzsszövegből törlöm, - Így az esetleges tévedések, félreolvasások, elkallódott cédulák nem okozhatnak zavart.)

2.6 Végezetül azokat a matematikai, statisztikai mutatókat sorolom fel,²⁴ amelyeket a szótár tartalmazni fog:

- 1) Az előforduló szóalakok száma
- 2) Az előforduló szavak száma, szófajokra való bontásban is
- 3) A szöveg lexikai elemei eloszlásának indexe (a szókincs gazdagság és a szavak szimmetrikus eloszlásának mutatója)
- 4) a/ Iterációs index összesen
b/ Iterációs index versekre bontva

$$I_1 = \frac{N}{L}$$

ahol

N = összes lexikai elem száma

L = azon szavak száma, melyek legalább egyszer előfordulnak

- 5) Lexikai egyediség indexe

$$I_e = \frac{20 L f_1}{N}$$

f_1 = a csak egyszer előforduló szavak száma

(I_e minél magasabb, annál kisebb a valószínűsége egy lexikai egység előrejelezhetőségének.)

- 6) Mint 5) csak az előrejelezhetőség azaz:

$$p = 100 - \frac{Lf \cdot 100}{N}$$

- 7) A szövegtömörség indexe

$$I . g = \frac{2L f k}{\frac{1}{10} N} = \frac{20 Lfk}{N}$$

a tömörség a szöveg hosszának és az ismétlődő szavak számának függvénye.

Lfk = azoknak a szavaknak a száma, amelyek gyakorisága 1.

$\frac{1}{10}$ = es osztásra a nevezőben azért van szükség, hogy az indexre egész számot kapjunk. Mivel a szöveg kb. 50 %-át segédszavak alkotják, ezért a számlálót kettővel szoroztuk.

- 8) A szókészlet extenzivitásának indexe

$$I_{ext} = \frac{2 L}{\frac{1}{10} N} = \frac{20 L}{N}$$

Összesen és versekre bontva.

- 9) Sztereotípiia index (Balassinál és általában a XVI. századi költőknél feltehetőleg a legizgalmasabb mutató!)

$$I_{sz} = \frac{N - L}{Lf_k}$$

Összesen és versekre bontva.

- 10) A szóosztályok eloszlásának indexe:

$$D = \frac{auts}{conj} = \frac{\text{(önálló jelentésű szavak)}}{\text{(kötőszavak)}}$$

Jegyzetek

- 1 Az orális strukturák kérdéseiről érdeklődőknek az alábbi - általam haszonnal forgatott - műveket ajánlanám:
Albert B. Lord: *The Singer of Tales*. New York, 1968.
C. M. Bowra: *Heroic Poetry*. London, 1952.
- 2 Ezzel távolról sem akarjuk azt mondani, hogy helytelenek lennének Balassi külföldi mintáival, fordításaival, átvételeivel kapcsolatos kutatások, vagy ne lenne szükség a hatásvizsgálatokra! Csak még egy további - általunk feltételezett - tényezőt (ősi magyar fejlődésű közös formulakincs) is figyelembe kell venni! Ilyennek gondolom pl. Dóczi Ilona és Balassi Bálint vagy Balassi és Benyiczki Péter verseinek esetenkénti formulaazonosságát.
- 3 Gáldi László véleményét ld. pl. A Petőfi-szótár szerkesztési elvei (NyIK 1955. 460-463. l.) és Írói szótáraink fő kérdései különös tekintettel a Petőfi-szótárra. (MTA I. OK. 1965. 369-377. l.) A mi nézetünket erősíti pl. Martinkó András: A stilus és az irodalmi nyelv néhány kérdése a köznyelvi értelmező szótárban című írásának gondolatmenete. (Szótártani tanulmányok. Bp. 1966. Szerk.: Országh László. 154. l.) és Jozef Mistrik: Egzakt módszerek a stilisztikában című fejtegetései (A nyelvtudomány ma c. kötetben. Szerk.: Szépe György. Bp. 1973. 468. l.)
- 4 Erről részletesebben ld. recenziómat: ItK 1979/1.
- 5 Horváth Iván Balassi Bálint összes versei, a versek helyreállított, eredeti sorrendjében. Tanulmányok. Ujvidék, 1976. Szerk. Bori Imre.
- 6 Részletesebb indokolás: Kőszeghy Péter: Balassi verseinek egy ismeretlen kiadásáról. ItK 1976. 718. l.
- 7 Vö. Stoll Béla: Szövegjavítások Balassi verseihez. ItK 1974. 458. l.
- 8 Vö. ItK 1970. 171. l.

- 9 Id. Stoll: i.m.
- 10 Vö. Klaniczay Tibor: Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához. MTA I. OK. 11. 1-4. sz. 314. l.
- 11 Vö. Stoll: i.m.
- 12 Indokolás: Kőszeghy: i.m. 718. l.
- 13 Uo.
- 14 Uo.
- 15 Uo.
- 16 Uo.
- 17 Stoll: i.m. 459. l.
- 18 Mintegy husz ilyen feltehető szövegromlást lehetne felsorolni.
- 18a Ezt ld. Kőszeghy: i.m. 714-717. l.
- 19 Vö. pl. ItK 1954. 437-439. l. és legutóbb ItK 1978. 83-94. l.
- 20 Ezzel nem akarjuk azt mondani, hogy a XVI. századi írásképfeltétlenül tükrözi a korabeli ejtésmódot!
- 21 Vö. Balassi Bálint összes művei. Bp. 1951. 14-17. l. (Kritikai kiadás.)
- 22 Vö. Petőfi-szótár. A - F. Bp. 1973. 7-18. l.
- 23 A határozott névelők és a leggyakoribb kötőszók kivételével, ezeknél csak a lélőhely indexét adjuk meg.
- 24 Vö. Jozef Mistrik: i. m. 463-468. l.